

Nicola de Bellis. 2009. *Bibliometrics and Citation Analysis: from the Science Citation Index to Cybermetrics*. Maryland, Toronto, Plymouth, UK: The Scarecrow Press, Inc. Lanham, ss. 418.

Na początku lat 60. XX w. w badaniach z dziedziny naukoznawstwa, bibliotekoznawstwa czy informacji naukowej dokonała się zasadnicza zmiana – przestano traktować cytaty i odnośniki bibliograficzne jako wyraz intelektualnego uznania wobec poprzedników tworzących w tej samej dziedzinie nauki i badań (s. XVII), analizy bibliograficzne stały się przedmiotem bezprecedensowej uwagi administratorów, analityków, decydentów naukowych, socjologów czy historyków. Zmiana ta dokonała się gdyż dostrzeżono wcześniej niesprecyzowany potencjał poznawczy indeksów cytowań lub przynajmniej jednego z najważniejszych indeksów, jakie kiedykolwiek opracowano – *Science Citation Index* (SCI), stworzonego w Instytucie Informacji Naukowej w Filadelfii (ISI) przez Eugena Garfielda. Od tego czasu bibliometria przeżywa okres gwałtownego rozkwitu. Dzięki analizom dokonywanym w filadelfijskim instytucie możliwe stały się porównania potencjału nauki w różnych krajach i wkładu poszczególnych państw w naukę światową. Prowadzone badania bibliometryczne wykorzystywane są ponadto do określania struktury dyscypliny naukowej czy jej tendencji i kierunków rozwoju. Na światowym rynku naukowym rośnie zatem liczba pozycji książkowych, artykułów, spotkań konferencyjnych dotyczących zagadnień bibliometrii oraz problematyki i zagadnień wokół niej oscylujących i bezpośrednio z niej czerpiących. Jednakże zasadniczą barierą, która często ogranicza dostęp do owych materiałów, a niejednokrotnie także utrudnia ich zrozumienie i dogłębne poznanie jest język publikacji – zazwyczaj język angielski. Może on stanowić barierę dla rozpowszechniania cennych osiągnięć naukowych w niektórych krajach. Niestety również na polskim polu naukowym jest niewiele publikacji, które gruntownie i zrozumiale przybliżyłyby problematykę oraz użyteczność bibliometrii, nie tylko dla środowiska naukowego. Niewątpliwie osoby zaintrygowane tematyką analiz bibliometrycznych bez większego problemu dotrą do polskojęzycznych artykułów i pozycji książkowych, które zgłębiają tematykę ich zastosowania. W Polsce pozostaje ona jednak nadal

domeną badaczy z obszaru nauk o informacji i bibliotekoznawstwa, a analizy nie są opracowywane z perspektywy technologicznej czy ekonomicznej.

Bibliometrics and Citation Analysis: from the Science Citation Index to Cybermetrics to jak określa autor „długa podróż poprzez literaturę bibliometryczną” (s. 335). To pozycja zasługująca na uwagę, choćby dlatego, że w swej problematyce wykracza daleko poza obszar nauk o informacji. Warto wspomnieć, że Nicola de Bellis jest bibliotekarzem medycznym na Uniwersytecie w Modenie i Reggio Emilia we Włoszech, otrzymał także tytuł doktora z zakresu historii nauki.

Książka De Bellis jest ważnym krokiem w stronę systematyzacji dotychczasowej wiedzy dotyczącej bibliometrii. To jedna z pierwszych książek, która stawia sobie za cel dogłębne opisanie bibliometrii oraz przedstawienie całej jej tradycji badawczej, jak dotąd rozproszonej i wycinkowo charakteryzowanej w ogromnej ilości literatury naukowej. Autor ukazuje bowiem szczegółowe powiązania pomiędzy filozofią, matematyką, socjologią i polityką, które krzyżują się w punkcie zwanym analizą cytowań, skrupulatnie opisuje empiryczne i matematyczne założenia i prawa, zapewnia kompleksowe omówienie teorii, technik, koncepcji i wniosków płynących z interdyscyplinarnej i stale rozwijającej się bibliometrii.

Nicola De Bellis docieka m.in. korzyści płynących z wniosków wyprowadzonych z analizy cytowań dla świata polityki naukowej, zarządzania nauką, a także przedstawia, że tak jak w przypadku baz artykułów naukowych za pomocą metod bibliometrycznych można analizować zawartość baz patentowych osiągnięć naukowych poszczególnych krajów. Autor porusza zatem m.in. jeden z najbardziej kontrowersyjnych tematów w zakresie badań naukowych – problem wpływu i relacji między technologią a nauką (s. 219). De Bellis w uproszczonym rozumieniu zakłada liniową zależność między trzema dziedzinami: rozwój gospodarczy zależy od innowacyjnych technologii, które z kolei opierają się na wiedzy naukowej. Ten stary „liniowy model” zakłada, że naukowcy prowadzą swoje badania i publikują ich wyniki dla publicznej własności i domeny (Narin 1994: 150). Ten linearny model zależności między nauką, technologią i wreszcie ekonomią, jak pisze Narin, jest nadto uproszczony i bardzo niedokładny, pomija bowiem bardziej intymny związek między nimi. Zatem bibliometria w powyższym scenariuszu ma za zadanie m.in. odwzorowanie formalnych i nieformalnych, lecz faktycznych, związków między nauką, a obszarem badań technologicznych (s. 220), autor pisze, że bibliometria „jest tylko jedną z kilku opcji i wyraźnie odróżnia się od innych danych, tym że obraca się wokół wymiernych właściwości formalnego systemu komunikacji nauki i techniki, czyli wokół sieci opublikowanych dokumentów, przede wszystkim czasopism” (s. XIII). Coraz częściej dokonywana analiza patentów wskazuje, że ponad połowa referencji cytowanych w patentach to artykuły

naukowe tworzone przez instytucje badawcze – wiedza akademicka i komunikowanie jej szerszym środowiskom ma więc ogromne znaczenie w rozwoju tego sektora. Jednak już w 1969 r. Derek De Solla Price jako pierwszy wykazał, że ilość naukowych publikacji w danym kraju jest w istocie proporcjonalna do jego wielkości i znaczenia w ujęciu ekonomicznym, mierzonym w skali produktu krajowego brutto, nie zaś proporcjonalnie do jego obszaru geograficznego, ludności czy innych parametrów (Narin 1994: 147). Autor uwypukla zatem odkryty już ponad 40 lat temu znaczący związek między nauką i technologiczną wydajnością – produktywnością krajów, mierzoną ilością publikacji naukowych i patentów – są one bardzo zbliżone i związane przede wszystkim z działalnością gospodarczą kraju (tamże). De Bellis jednak umiejętnie potrafi wyważyć argumenty za i przeciw jakiemuś stanowisku, zachować równowagę między pochwałą a krytyką prezentowanej koncepcji. Tak i w tym momencie czyni uwagi krytyczne dotyczące wpływu nauki na technologię oraz podaje przykłady tych ostatnich, które były i są zdolne do rozwoju i progresu prawie niezależnie od wiedzy teoretycznej, a także wskazuje, że nauka, nie mniej niż technologia, jest wrażliwa i podatna na społeczne i ekonomiczne wpływy w wyborze swych celów badawczych (s. 220).

Struktura książki opatrzona jest wstępem, w którym autor wyjaśnia co miało wpływ na podjęcie się owego zadania – zatem pierwsza, włoska wersja książki powstała po to, aby odnaleźć i uwypuklić elementy wręcz encyklopedycznego ideału, jakie można odnaleźć w metodzie cytowań bibliograficznych (s. VII). Drugim prozaicznym, a zarazem najbardziej praktycznym i potrzebnym bodźcem było pragnienie uczynienia analizy cytowań bardziej przyjaznym, czytelnym i przejrzystym dla Włochów, poprzez umieszczenie jej twardych, ilościowych reguł w szerszym – historycznym i filozoficznym kontekście (s. VII). Sukcesy autora i pochlebna reakcja na książkę we włoskim środowisku spowodowały, że za namową samego Garfielda pozycja została przetłumaczona na język angielski, głównie po to, aby dotarła do szerszego grona odbiorców, a tym samym po to, aby dokonać lepszej – obiektywnej oceny jej wartości naukowej i poznawczej.

Poszczególne rozdziały są w dużej mierze odrębnymi całościami, często dotyczącymi skrajnie odmiennych zagadnień. Książkę otwiera rozdział dotyczący współlistnienia i relacji pomiędzy bibliometrią, naukometrią, informetrią, webometrią. W kolejnych podrozdziałach autor prowadzi czytelnika przez historię badań zwanych dzisiaj bibliometrycznymi, koncentruje się jednak na kluczowych postaciach i ich dokonaniach w owej dziedzinie, jakich dokonano w drugiej połowie XX w. – Bellis opisuje zatem osiągnięcia Vassila Nalimova, Dereka Price'a czy wreszcie przedstawia samego Eugena Garfielda i zarysowuje jego zasługi na polu bibliometrii. Instytucja założona w 1960 roku i do 1992 roku prowadzona przez Garfielda założyła się nauce stworzeniem indeksów cytowań, czyli baz, które były typowym źródłem informacji bibliograficznej, a także zawie-

rały abstrakty z wykazem cytowanej literatury, co pozwalało sprawdzić ile razy określona publikacja była cytowana i przez kogo. De Bellis wyraźnie podkreśla, że Instytut Garfielda stworzył produkty, które stały się podstawą do systematycznego rozwoju bibliometrii i naukometrii oraz wprowadził do nauki określenia jednoznacznie kojarzące się z ISI jak np. *impact factor* czy lista filadelfijska. Garfield przez wiele lat był monopolistą w dziedzinie profesjonalnych indeksów cytowań, które wyznaczały rankingi instytucji naukowych, dziedzin nauki, naukowców (Jankowska 2007: 1). Rozdział drugi poświęcony jest w całości opisowi wcześniejszych prób indeksowania, które stały się pewnym prototypem dla Garfielda, następnie autor zapoznaje czytelnika z etapami powstawania i rozwoju SCI oraz wielu organów mu towarzyszących, a także ze strukturą bazy danych. Szczegółowy rozdział, który dostarcza czytelnikowi dużej liczby nazwisk, nazw instytucji czy programów i baz danych związanych lub niezależnych od SCI, kończy podrozdział dotyczący amerykańskiej tradycji wyszukiwania i przetrzymywania informacji. Autor przytacza tutaj kolejne nazwy orientacji badawczych, programów, systemów, które coraz bardziej komplikują i tak już zawiły i wieloaspektowy obraz zarysowanej do tej pory bibliometrii. Rozdział trzeci skoncentrowany jest na filozoficznych podwalinach bibliometrii. Autor szczegółowo przedstawia wkład w rozwój dziedziny poczyniony przez Johna D. Bernala, skupia się na jego destrukcyjnym planie zniesienia wszelkich czasopism naukowych oraz podporządkowania całej nauki centralnym organizacjom lub osobom pośredniczącym w wymianie naukowych odkryć i informacji (s. 52-53), koncepcje Roberta K. Mertona przyjmującego cytowania jako wyraz społecznego uznania i posłuchu, Eugena Garfielda i Henry'ego Smalla, którzy zapożyczoną z brytyjskiej antropologii tzw. teorię „a concept symbol” (s. 59-60) przenieśli i zaadaptowali w ramy bibliograficzne. Kolejny rozdział dotyczy ściśle matematycznych założeń leżących u podstaw bibliometrii: wskaźniki skośności, prawo koncentracji Garfielda, oraz koncepcje dotyczące przyrostu oraz starzenia się literatury. Autor prezentuje także trzy podstawowe prawa bibliometryczne: prawo Lotki odnoszące się do liczby autorów publikujących w danej dziedzinie, prawo Zipfa o częstotliwości pojawiania się tych samych słów w tekście określonej długości oraz prawo Bradforda dotyczące koncentracji i rozproszenia artykułów w czasopismach. Niewątpliwie, ze względu na użycie rachunkowej i szczegółowej terminologii jest to jeden z najtrudniejszych do zrozumienia rozdziałów książki. Nicola De Bellis w rozdziale piątym wskazuje główne zastosowania i aplikacje metod bibliograficznych i indeksów cytowań w sferze historii i socjologii nauki. Czytelnik zostaje zapoznany z technikami „co-word analysis”, „co-citation analysis”, historiografią algorytmiczną (*algorithmic historiography*), oraz próbami tworzenia „wielowymiarowych map nauki” czy projektów stworzenia bibliometrycznej kartografii nauki opartych na analizach „co-word” i „co-citation”. Rozdział szósty koncentruje się na wskaźnikach bibliometrycz-

nych, głównie na „wskaźniku wpływu”, „indeksie Hirscha”. O niektórych z nich mowa była w rozdziałach wcześniejszych – choćby w rozdziale dotyczącym założeń matematycznych, lecz wówczas wskaźnik wpływu czasopisma, czy wskaźnik jego starzenia nie były szczegółowo wyjaśnione, autor odsyłał czytelników do dalszych stron pozycji, co powodowało trudności w zrozumieniu i uchwyceniu sensu i istoty owego rozdziału. W rozdziale tym autor wskazuje, że analiza cytowań stwarza także możliwości dla oceny krajów, instytucji i grup badawczych, a nie tylko dla indywidualnych postaci nauki, rozdział zaś kończą rozważania na temat cytowania patentów naukowych i ich wkładu w rozwój technologii. Rozdział siódmy oscyluje wokół dyskusji dotyczącej powodów cytowania przez naukowców, ich wzajemnych relacji na tej płaszczyźnie oraz faktycznego znaczenia cytowań dla kształtowania systemu stratyfikacyjnego w nauce. Ostatni rozdział książki poświęcony jest statusowi bibliometrii w erze tworzenia i operowania zbiorem dokumentów elektronicznych, gdyż odnośnik w środowisku Web pełni zasadniczo podobną rolę i funkcje jak w publikacjach drukowanych klasyczne przypisy i cytowania, zatem również i im nadaje się specjalistyczne i odpowiednie nazwy. Autor w tym rozdziale wprowadza czytelnika w świat cybermetrii.

Każdy wspomniany rozdział zawiera przegląd literatury na jeden z kluczowych, aktualnie rozważanych tematów, czasami luźno związanych z bibliometrią. Książka kończy się krótkim podsumowaniem, szczegółową bibliografią oraz alfabetycznym indeksem. Sama bibliografia liczy około sześćdziesięciu stron, z czego ogromna część to dla bibliometrii nazwiska pierwszej wielkości.

Jak to zostało zaznaczone w przedmowie celem książki było przybliżenie i wyjaśnienie czytelnikom nie tylko historii powstania, ale i możliwości jakie stwarza bibliometria. W tym celu autor przyjął zasadniczo opisowe podejście do tematu, niekiedy także podejście dydaktyczne – wówczas kiedy konieczne było przedstawienie i wprowadzenie konkretnych koncepcji i technik, a także podejście krytyczne, w celu obiektywizacji dokonywanej oceny słabych i mocnych stron tych koncepcji. Podejście takie, jak pisze De Bellis jest w zgodzie z trzema głównymi przesłankami książki: pierwszą była już wspomnianą chęć wprowadzenia czytelników – amatorów w różnorodność zagadnień i materiałów związanych z bibliometrią. Drugą zaakcentowaną przesłanką była chęć do promowania wieloaspektowej perspektywy ilościowej oceny badań naukowych, prowadzonej tak, aby uniknąć skrajnego jej odrzucenia lub bezkrytycznej akceptacji. Trzecim założeniem stał się zamiar „wstrzyknięcia, nawet minimalnej dawki” refleksji bibliometrycznej w wieloaspektowe zagadnienia oceny nauki, a szczególnie w takie obszary, dokonywania tych ocen, jak np. włoski system szkolnictwa wyższego, które nadal w ogromnym stopniu pozostają pod wpływami władz i sił nepotyzmu oraz arogancji samoregulującej się siatki „koleżków” (s. XXX).

Książka Nicoli de Bellis pozwala zrozumieć więcej niż tylko podstawowe cechy i zasady, na których opiera się analiza bibliometryczna. Niewątpliwą zaletą podejścia De Bellis jest uwzględnienie szerokiego kontekstu, w jakim przez lata konstituowała się bibliometria oraz przedstawienie jej wielu technik, koncepcji, instytucji, osób i dokonań. Zapewne jednak nie jest to dzieło prekursor-
skie w tej dziedzinie, wszakże tym, co czyni ową pozycję godną wielkiej uwagi jest wysiłek zebrania oraz sprawiedliwego i rzetelnego opisu całego bogactwa analiz bibliometrycznych w jednym miejscu. Autor ponadto w wielu miejscach odnosi się wyłącznie do oryginalnych prac naukowców, filozofów, matematyków etc., nie posiłkuje się zaś skrótowymi opracowaniami, dociera także do tych najbardziej aktualnych artykułów i pozycji traktujących o biblio- i webometrii. Książka w bardzo precyzyjny sposób przedstawia proces powstawania i kształtowania się do formy obecnej bibliometrii.

Nie jest to jednak próba opisu bibliometrii całkiem wyczerpująca, brak jest definicji podstawowych pojęć. Pewnym problemem jest brak wyraźnego określenia i przyjęcia stanowiska czy bibliometria jest traktowana jako metoda badawcza, kierunek badań czy uznawana jest jako dyscyplina (subdyscyplina) naukowa. Problem ten powinien zostać czytelnie rozstrzygnięty, jeśli zaś nie da się tego przesądzić, to przynajmniej winien być wyczerpująco omówiony wraz ze wskazaniem dominujących stanowisk i poglądów w tej kwestii – takie podejście znacznie ułatwiłoby zrozumienie i ujęcie wielu dyskutowanych zagadnień w kolejnych częściach książki. We wstępie autor pisze „bibliometryczne techniki, dokładnie takie jak wszelkie inne zestawy narzędzi matematycznych” (s. XI), w rozdziale dotyczącym jej relacji z naukometrią, informetrią, webometrią generalnie określa bibliometrię jako jedną z wielu metrologii komunikacji naukowej (s. 2), w innym zaś miejscu posługuje się terminem „dyskursu bibliometrycznego” (s. XII). Wydaje się zatem, choć nie jest to ujęte wprost, że autor traktuje bibliometrię jako metodę, wówczas każde zastosowanie narzędzia ilościowego w analizie piśmiennictwa należy postrzegać jako analizę bibliometryczną – taką też terminologią posługuje się De Bellis. Takie ujmowanie bibliometrii występuje w większości swych definicji.

Zbyt mało uwagi autor poświęcił także historii baz danych ISI po 1992 r., kiedy to Instytut Filadelfijski dzięki swym interdyscyplinarnym indeksom cytowań i abstraktowym bazom artykułów czasopism z wybranych dziedzin nauki – Current Contents oraz wielu innym osiągnięciom, stał się bardzo znaczącą instytucją na rynku informacji naukowej i został przejęty przez korporację Thomsona. Wówczas w jej strukturach zaczął funkcjonować jako Thomson Institut for Scientific Information, zaś w 2002 r. wszedł w skład grupy Thomson Scientific, w której pomyślnie rozwija się do dzisiaj. Informacje te są rozproszone po całej pozycji, i stąd trudno jednoznacznie wnioskować o najnowszych losach Instytutu. Również niewiele jest informacji o „nowych konkurentach” dla baz da-

nych ISI Thomson Reuters – ISI Web of Science, które od 2004 r. nie jest już jedyną interdyscyplinarną bazą indeksów cytowań. W 2004 r. wydawnictwo Elsevier wprowadziło swój indeks cytowań – Scopus, a amerykańska firma Google Inc. wprowadziła darmową wyszukiwarkę Google Scholar, sponsorowaną przez największą na świecie wyszukiwarkę internetową (s. 286). Obie bazy danych czerpią z osiągnięć i idei ISI, a obecnie są analizowane i porównywane w celu ich ewentualnego wykorzystania jako alternatywy bądź uzupełnienia dla bazy danych ISI, jednak nadal brak jest jednoznacznych ocen i sądów w tej kwestii. Niewątpliwie jednak słuszne jest skupienie się autora przede wszystkim na możliwościach i szansach, jakie stwarza ISI, jako prawdopodobnie najlepszej instytucji naukowej na świecie profesjonalnie posługującej się danymi ilościowymi w różnorodnych analizach czy opracowywaniu prognoz najbardziej wpływowych ośrodków naukowych, naukowców, którzy obligują choćby do otrzymania Nagrody Nobla (s. 38). Bowiem na przykładzie wskaźników cytowań noblistów udowodniono wysoką korelację między liczbą cytowań a jakością publikacji i prestiżem autorów, gdyż wskaźniki impact factor noblistów okazały się nieprzeciętnie wysokie.

Książka Nicoli de Bellis jest niezwykle precyzyjnym zapisem kierunków poszukiwań, podsumowaniem prowadzonych prac, polemik, dorobku z zakresu naukoznawstwa i analiz bibliometrycznych, ale także zarysowuje katalog pytań, jakie czekają na kontynuację i rozwinięcie. Obecnie analizy webometryczne, tak jak w ubiegłym wielu analizy bibliometryczne, otwierają nowy, ważny rozdział w badaniach nad stanem nauki i sposobami komunikacji między naukowcami a decydentami nauki, podkreślają znaczenie indeksów cytowań w socjologicznym i politycznym wymiarze. Rozwinięcie tych badań i podjęcie rzeczowych dyskusji rokuje dobre perspektywy i ważnym jest zwrócenie uwagi na ich rolę i możliwości jeszcze większego ich wykorzystania, co w niniejszej pozycji czyni Nicola de Bellis.

Książka zatem może stać się dla bibliometrystów dziełem kanonicznym przede wszystkim z powodu systematycznego przeglądu dotychczasowej literatury, odniesienia się w znacznym stopniu do dotychczasowych ustaleń i dyskusji nad nimi. Z tego względu publikację można rozpatrywać jako swego rodzaju podręcznik dla pewnej grupy zawodowej, choćby dla decydentów, pracowników administracyjnych szkół wyższych i indywidualnych naukowców, a także jako opracowanie unaoczniające i przybliżające ważne, choć coraz bardziej złożone zagadnienia bibliometrii, wszystkim zainteresowanym tą problematyką. Pozostaje zatem tylko życzyć wszystkim zaintrygowanym problematyką bibliometryczną, aby praca Nicoli de Bellis w najbliższym czasie doczekała się polskiego przekładu.

Literatura

- De Bellis Nicola. 2009. *Bibliometrics and Citation Analysis : from the Science Citation Index to Cybermetrics*. Lanham, Maryland, Toronto, Plymouth, UK: The Scarecrow Press.
- Jankowska Elżbieta. 2007. *Instytut Filadelfijski, Thomson ISI, Thomson Scientific*. Dostęp online: <http://www.libra.ar.szczecin.pl/documents/Instytut%20Filadelfijski.pdf> (9.12.2011).
- Narin Francis. 1994. *Patent Bibliometrics*, "Scientometrics" 1 (1994): 147-155. Dostęp online: <http://image.sciencenet.cn/olddata/kexue.com.cn/upload/blog/file/2010/9/2010918192946741231.pdf> (9.12.2011).

Marzena Kowalska

Józefa Hrynkiewicz. 2010. *Kwestia społeczna w pracach Ludwika Krzywickiego*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, ss. 311.

„Nazwisko Ludwika Krzywickiego kojarzy się w oczach średniego pokolenia inteligencji polskiej z osobą sędziwego nestora postępowej nauki [...], czołowego socjologa, ekonomisty i etnologa, honorowego profesora Uniwersytetu Warszawskiego, Wolnej Wszechnicy Polskiej i Szkoły Głównej Handlowej, kierownika Instytutu Gospodarstwa Społecznego i inicjatora wielu wybitnych poczynań wydawniczych tego zasłużonego instytutu, demokracji i antyfaszysty [...]” – w ten sposób postać Ludwika Krzywickiego (1859-1941) opisywał Henryk Holland (2007: 13) we wprowadzeniu do swej pracy doktorskiej, obronionej w 1958 r., a opublikowanej dopiero przed czterema laty. Holland, ukazując źródła rodzimej myśli lewicowej, akcentował takie cechy twórczości i działalności naukowej oraz organizacyjnej i dydaktycznej Krzywickiego, jak: zdolność do kwestionowania pozornych oczywistości, rozległość horyzontów intelektualnych i dociekań poznawczych, wielowątkowość prowadzonych badań, wreszcie wrażliwość społeczna (tamże).

Na podobne charakterystyki przy jednoczesnym uwypukleniu kontekstu ideowo-politycznego dzieł, a szerzej: pracy naukowo-badawczej i dydaktycznej Krzywickiego, zwracają uwagę następujący autorzy: Wojciech Olszewski (2006: 37-55), Tadeusz Kowalik (1959), Włodzimierz Kaczocha (1991: 5), czy też Ryszard Nazar (1987; por. Miąso 1964, Hołda-Róziwicz 1976).

Jak czytamy w przywołanym studium autorstwa Kowalika (1959: 5): „Piszącego o nim [o L. Krzywickim – przyp. A. W.] wprost przytłacza

wyjątkowa wszechstronność i wielokierunkowość jego zainteresowań naukowych. Pod tym względem [...], jak i pod względem wielkości jego dorobku naukowego i pracowitości, zaliczyć go wypada do najwszechstronniejszych umysłów świata współczesnego [...].”

Jerzy Szacki (2006: 502-503) w swoim klasycznym już opracowaniu na temat dziejów refleksji socjologicznej stwierdza, że Krzywicki „(...) był nie tylko popularyzatorem i systematyzatorem materializmu historycznego, lecz również, a nawet przede wszystkim, uczonym starającym się go wykorzystać w szczegółowych studiach socjologicznych, ekonomicznych, demograficznych, antropologicznych, historycznych itp. Można powiedzieć, że interesował go nie tyle marksizm jako taki, ile możliwość jego zastosowania w naukach społecznych”. Twórczość Krzywickiego uznaje Szacki za jedną z pierwszych zakończonych sukcesem prób unowocześnienia i wzbogacenia marksizmu poprzez opracowanie – w nawiązaniu do założeń materializmu historycznego – m.in. koncepcji społeczeństw rodowych i terytorialnych oraz podłoża historycznego i analizę procesu zmiany społecznej, a także usiłowanie użycia go w celu rozwiązania problemów ówczesnej socjologii, w tym tzw. kwestii społecznych (*idem*: 505).

To właśnie obecności problemów społecznych w pracach Ludwika Krzywickiego poświęcona jest recenzowana książka Józefy Hrynkiewicz, związanej – podobnie jak przez większą część życia sam Krzywicki – z Uniwersytetem Warszawskim. Autorka omawianej pracy prowadzi (jako profesor w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych UW) badania nad problemami społecznymi oraz sposobami ich łagodzenia lub/i rozwiązywania, specjalizując się w uwarunkowaniach strategii rozwoju polityki społecznej, społecznych determinantach procesów demograficznych, a także nad działalnością samorządów lokalnych oraz inicjatywami i ruchami obywatelskimi (zob. np. Hrynkiewicz 2002 a i b).

We wstępie do omawianej książki Hrynkiewicz wskazuje zasadniczy cel swojej pracy – przybliżenie sylwetki i spuścizny Krzywickiego, zwłaszcza w odniesieniu do problematyki tzw. kwestii społecznych w związku z obchodzoną niedawno 150. rocznicą jego urodzin (por. Kowalik i Hołda-Rózie-wicz 1976, Krzywicki 1957, Krzywicka 1951). Życie i działalność Krzywickiego zasługują – zdaniem autorki – na przypomnienie, zwłaszcza w środowisku akademickim Uniwersytetu Warszawskiego, z którym Krzywicki był przez lata związany, począwszy od wieku młodzieńczego (jako student matematyki i medycyny), poprzez utworzenie *ad personam* w 1921 r. katedry historii ustrojów społecznych na Wydziale Prawa, a skończywszy na honorowej profesurze po przejściu na emeryturę w 1936 r.

Autorka podkreśla, że oryginalny, niezwykle bogaty i zróżnicowany, choć jednocześnie spójny wewnętrznie i konsekwentnie rozwijany dorobek Krzywickiego uległ zapomnieniu, o czym może świadczyć to, że edycja jego

dział, zapoczątkowana w 1955 r. przez Komitet Filozoficzny PAN, nie została ukończona (dotychczas ukazało się zaledwie 9 tomów). Równocześnie Hrynkiewicz zauważa, że powstałe dotąd prace o charakterze wspomnieniowym i rocznikowym nie niosą ze sobą większej wartości analitycznej i poznawczej.

Czy coś sprawia, że po lekturze recenzowanej książki czytelnik wyrobi sobie na jej temat odmienną opinię?

Możemy wskazać kilka czynników decydujących o niewątpliwiej wartości recenzowanego tomu, interesującego przede wszystkim dla socjologów, w tym historyków socjologii, filozofów, przede wszystkim aksjologów, prakseologów, polityków społecznych, a także osób zajmujących się zagadnieniami pracy socjalnej i pomocy/opieki społecznej (por. Zalewski 2005: 31-50).

Z pewnością nowatorskim pomysłem Hrynkiewicz jest próba ukazania *spectrum* zainteresowań Krzywickiego zagadnieniem problemów społecznych. W przeciwieństwie do dotychczasowych prac, które koncentrowały się na omówieniu wybranych kwestii społecznych w ujęciu Krzywickiego, np. robotniczej (zob. Czajkowski 1938) czy oświatowej (zob. Miąso 1964), zaproponowanej przez niego teorii spółdzielczości lub stanowisk, jakie zajmował na gruncie filozofii społecznej, Hrynkiewicz stara się przedstawić wachlarz problemów nurtujących autora *Wspomnień*.

Jak czytamy we wstępie do recenzowanej książki: „Krzywicki włączył się w nurt badań i poszukiwań dotyczących rozwiązywania kwestii społecznej, upowszechniał wiedzę na ten temat oraz krytycznie analizował doświadczenia innych krajów. Inicjował także wiele przedsięwzięć badawczych, oświatowych i organizacyjnych, które stanowią wartościowy, trwały dorobek myśli i doświadczeń. Mogłyby one inspirować także współczesnych w poszukiwaniu rozwiązywania trudnych problemów społecznych, gdyby były im znane (...)”, dlatego też „Zamierzeniem tej pracy jest przedstawienie koncepcji i ewolucji poglądów Krzywickiego na kwestię społeczną oraz ich krytyczna ocena” (s. 32).

Mimo że w recenzowanej książce brakuje zapowiadanego ostrzejszego tonu i próby polemiki z opiniami Krzywickiego (por. Kowalik 1959: 333-375; Olszewski 2006: 37-55) podjętej przez autorkę lub wyrażonej w postaci krytycznych wypowiedzi innych osób, jak choćby Bolesława Prusa w jego słynnym „pojedyńku” z Krzywickim na łamach „Przeglądu Tygodniowego” w 1883 r. (zob. bliżej Kowalik i Hołda-Różiewicz 1976: 165-166), a nierzadko kontrowersyjne przecież poglądy Krzywickiego są przez Hrynkiewicz tylko relacjonowane, warto – jak sądzę – docenić wkład pracy w przygotowanie omawianej publikacji. Autorka przeanalizowała bowiem większość dostępnych w języku polskim materiałów dotyczących kwestii społecznej w przebogatej i niezwykle obfitej spuściźnie Krzywickiego.

Pierwsza część podzielonej tematycznie i zakończonej szczegółowym indeksem osobowym bibliografii (zawierającej m.in. wybór prac o Krzywickim i jego twórczości oraz przedmowy do jego dzieł) na dwunastu stronach wymienia prace Krzywickiego poświęcone analizowanej problematyce, nie licząc pozostałych dzieł figurujących w tym wyjątkowo starannie opracowanym wykazie (szkoda tylko, że autorce nie udało się dotrzeć do publikowanych nielegalnie artykułów z prasy „drugiego obiegu”, a także materiałów na temat kwestii społecznych zamieszczonych w języku rosyjskim).

Poddane analizie materiały związane są z różnorodną, rozwijaną przez około sześćdziesiąt lat działalnością Krzywickiego, zarówno *stricte* naukową i badawczą, jak i dydaktyczną, organizacyjną oraz publicystyczną, społeczną i polityczną (m.in. wykłady we wspomnianej Wolnej Wszechnicy Polskiej i UW, Uniwersytecie Łatającym i Towarzystwie Kursów Naukowych, kierowanie Instytutem Gospodarstwa Społecznego i Wydziałem Statystycznym – późniejszym GUS, zaangażowanie w działalność Związku Robotników Polskich, Rady Muzeum Społecznego przy IGS, Komisji Robotniczej i PPS, współpraca z licznymi tytułami, m.in. „Prawdą”, „Przeglądem Tygodniowym”, „Głosem”, „Biblioteką Warszawską”, „Tygodnikiem Ilustrowanym” i „Przedświtom”; zob. Hryniewicz 2010: 33-58).

Co więcej, nawet w obrębie samej tylko działalności badawczej i dydaktycznej tematyka kwestii społecznych podejmowana była przez Krzywickiego w ramach różnych dziedzin: socjologii, antropologii, historii gospodarczej i społecznej, demografii, statystyki, psychologii społecznej, etnologii.

W dodatku – co akcentuje Hryniewicz (s. 25, 33 i n.) – Krzywicki w żadnej ze swoich prac nie przedstawił wyczerpującej, kompletnej definicji kwestii społecznej, ujmując ją jedynie jako nierozwiązany problem społeczny powstający wskutek rozkwitu gospodarki rynkowej i „złowrogie widmo” współczesności.

Ponadto analizy problemów społecznych zostały w dorobku Krzywickiego integralnie połączone z rozważaniami na temat więzi społecznej i mechanizmów społecznej zmiany, a także „uobywatelniania się tłumów”, czyli kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego i demokracji politycznej.

Trudne zadanie postawione przed autorką omawianej pracy dodatkowo skomplikował fakt, że w związku z – jak wspomniałam – długoletnią aktywnością Krzywickiego na różnych płaszczyznach życia naukowego i publicznego, jego poglądy na kwestię społeczną, m.in. robotniczą czy na działalność związków zawodowych oraz instytucji politycznych ulegały wielokrotnym zmianom (s. 27 i n.).

Autorka zdawała też sobie sprawę z kolejnej stojącej przed nią trudności, mianowicie z tego, że twórczość Krzywickiego wykracza poza jeden, ściśle określony nurt metodologiczny i ideowy (s. 16).

Jak zatem udało się Hrynkiewicz wyjść ze wskazanych powyżej aporii? Po pierwsze, autorka koncentruje się na kluczowym dla wewnętrznej spójności pracy, wątku – tytułowej kwestii społecznej, ukazując poglądy Krzywickiego na jej istotę, genezę, przejawy, skutki i możliwe do zastosowania środki zaradcze. Interesującym zabiegiem jest też przedstawienie szerokiego kontekstu historyczno-politycznego pojawienia się głównych problemów społecznych na przełomie XIX i XX w., z uwzględnieniem specyfiki ziem polskich, zwłaszcza tzw. Kongresówki.

Po drugie, Hrynkiewicz wykorzystuje jednocześnie zarówno układ chronologiczny, prezentujący ewolucję poglądów pierwszego przewodniczącego IGS, jak i przedmiotowy (w jaki sposób i w jakim zakresie mamy do czynienia z kwestią społeczną?) oraz podmiotowy (kogo dany problem społeczny dotyczy?). Dzięki temu praca Hrynkiewicz ma zróżnicowaną, a przy tym niesprzeczną wewnątrznie, przemyślaną i interesującą strukturę, która zachęca do pogłębionych studiów i analiz.

Zastanawia bowiem pobieżne potraktowanie poszczególnych kwestii społecznych, które – w większości – zostały tylko zaznaczone, a powinny przecież stanowić meritum pracy. Sprawia to, że lektura recenzowanej pracy pozostawia czytelnika z poczuciem niedosytu. W ujęciu podmiotowym Hrynkiewicz jedynie pokrótce omawia kwestie: robotniczą, chłopską, kobiecą i mniejszości narodowych (przede wszystkim kwestię żydowską), natomiast w aspekcie przedmiotowym – kwestie: warunków bytu, zatrudnienia i warunków pracy, bezpieczeństwa socjalnego, mieszkaniową i migracji. Następnie autorka podnosi problematykę kwestii społecznej w programach konserwatywnych (feudalizm przemysłowy), zaś w dalszej części książki omawia możliwe sposoby (warunki) demokratycznego rozwiązywania problemów społecznych, takie jak: związki zawodowe, kooperatywy wytwórców i spóżywców, oświatę i autodokształcanie się, służbę społeczną oraz politykę społeczną.

Ostatni, siódmy rozdział pracy przybliża poglądy Krzywickiego na współczesną (dodajmy: jemu, gdyż bez tego dopowiedzenia nazwa rozdziału może być myląca) kwestię społeczną (w tym miejscu znów uzupełnijmy: na kwestie społeczne, mimo że autorka w całej pracy konsekwentnie stosuje z nie w pełni wyjaśnionych względów liczbę pojedynczą, podobnie jak nie uzasadnia wyboru tych, a nie innych analizowanych problemów społecznych w dorobku Krzywickiego) oraz politykę społeczną. Co charakterystyczne, stosunek Krzywickiego do tej ostatniej był ambiwalentny: z jednej strony Krzywicki doceniał próby realizacji przez państwo zasady odpowiedzialności za swoich obywateli, z drugiej zaś dostrzegał

niebezpieczeństwo upolitycznienia oraz doraźnego charakteru działań pomocowych, które mogą ubezwłasnowolnić ich odbiorców. Ten interesujący wątek został w pracy jedynie zasygnalizowany, mimo że warto byłoby go rozwinąć, zwłaszcza że Krzywicki powszechnie uważany jest za klasyka rodzimej polityki społecznej (zob. Auleytner 2009: 37-54).

Recenzowana praca sprawia wrażenie nierównej: zdecydowanie lepiej i ciekawiej przygotowane zostały pierwsze części publikacji, zawierające informacje biograficzne o autorze książki *Idea a życie* oraz wprowadzające w problematykę pracy (m.in. ukazujące podłoże kwestii społecznych i proces kształtowania się polityki społecznej jako zorganizowanej, intencjonalnej działalności państwa oraz jako dyscypliny naukowej; por. *ibidem* i Zalewski 2005); nieco rozczarowują dalsze rozdziały, które mają typowo „sprawozdawczy” charakter, pozbawiony „ducha polemiki”; ponadto pojawiają się w nich występujące wcześniej myśli i stwierdzenia, co powoduje, że praca jest nieco autotematyczna.

Natomiast zwraca uwagę niezwykle dokładna korekta i redakcja techniczna oraz atrakcyjna szata graficzna książki, wzbogacona ilustracjami ze zbiorów Andrzeja Krzywickiego z rodzinnego archiwum bohatera opowieści Józefy Hryniewicz (zob. <http://akrz.nerim.net/pagesen/PDF/rodowodkrzyw.pdf>), a także żywy, barwny język i płynność snutej narracji.

Mimo wspomnianych zastrzeżeń bez wątpienia warto sięgnąć po omawianą pozycję, która powinna znaleźć się na półce zarówno socjologa, jak i aksjologa, pracownika socjalnego oraz polityka społecznego.

Literatura

- Auleytner Julian. 2009. *Historia polityki społecznej*. W: G. Firlit-Fesnak i M. Szyłko-Skoczny (red.). *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN: 37-54.
- Czajkowski Tadeusz. 1938. *Kwestia robotnicza w działalności pisarskiej L. Krzywickiego*. W: praca zbiorowa. *Ludwik Krzywicki. Praca zbiorowa poświęcona jego życiu i twórczości*. Warszawa: Instytut Gospodarstwa Społecznego. Dostęp online: <http://lewicowo.pl/varia/viewpub/tid/2/pid/281%20> (09.09.2011).
- Holland Henryk. 2007. *Ludwik Krzywicki – nieznanym*. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Książka i Prasa”: 13.
- Hołda-Różiewicz Henryka. *Ludwik Krzywicki jako teoretyk społeczeństw pierwotnych*. 1976. Wrocław – Gdańsk: Ossolineum.
- Hryniewicz Józefa (red.). 2002a. *Przeciw ubóstwu i bezrobociu: lokalne inicjatywy obywatelskie*. Warszawa: Instytut Spraw Społecznych.
- Hryniewicz Józefa (red.). 2002b. *Zadania samorządów lokalnych w rozwoju demograficznym, I Kongres Demograficzny w Polsce, Skierniewice, 13-14 czerwca 2002*. Skierniewice: Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna.

RECENZJE I OMÓWIENIA

- Hryniewicz Józefa. 2010. *Kwestia społeczna w pracach Ludwika Krzywickiego*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kaczocha Włodzimierz. 1991. *Ludwika Krzywickiego wyjaśnienie dziejów oraz kultury*. [W:] tenże. *Kultura – studia z historii myśli: Krzywicki, Abramowski, Czarnowski, Cbwestek*. Warszawa – Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kowalik Tadeusz. 1959. *O Ludwiku Krzywickim: studium społeczno-ekonomiczne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe: 333-375.
- Kowalik Tadeusz i Hołda-Różewicz Henryka. 1976. *Ludwik Krzywicki*. Warszawa: Wydawnictwo Interpress: 165-166.
- Krzywicka Irena. 1951. *Żywoł uczonego: o Ludwiku Krzywickim*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Krzywicki Ludwik. 1957. *Wspomnienia*. Warszawa: Czytelnik.
- Miąso Józef. 1964. *Ludwik Krzywicki: działalność i ideologia oświatowa*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Nazar Ryszard. 1987. *Z dziejów recepcji marksizmu w Polsce. Koncepcja materializmu historycznego w ujęciu Ludwika Krzywickiego*. Warszawa – Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Olszewski Wojciech. 2006. *Ludwik Krzywicki – marksista niepoprawny (?)*. [W:] J. Mucha i W. Winclawski (red.). *Klasyczna socjologia polska i jej współczesna recepcja*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika: 37-55.
- Szacki Jerzy. 2006. *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN: 502-505.
- Zalewski Dariusz. 2005. *Od instytucji opieki do pomocy społecznej. Kwestia pojęć czy realiów?*. W: tenże. *Opieka i pomoc społeczna. Dynamika instytucji*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego: 31-50.

Agata Wesółowska

Łukasz P. Wojakowski. Państwo i zmiana społeczna w teoriach amerykańskiej socjologii historycznej. Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2011, ss. 276.

Wydana w bieżącym roku pozycja autorstwa Łukasza Wojakowskiego w całości poświęcona jest amerykańskiej socjologii historycznej, ukazując ją jako złożoną orientację badawczą osadzoną w klasycznej problematyce dwóch tworzących

ją dziedzin – socjologii i historii. Socjologia historyczna nadaje strukturalnym procesom politycznym oraz aktywności państwa na wielu płaszczyznach rangę podstawowej rzeczywistości, głównego punktu odniesienia dla konceptualizacji procesów zmiany. Socjologia historyczna to wielowymiarowy ogląd rzeczywistości uwzględniający polityczną dominantę. Autor podjął się odsłonięcia w ramach tego nurtu charakterystycznych kontekstów, czy też sposobów obecności problematyki państwowej powiązanej ze zjawiskami zmiany społecznej.

Trzon pracy stanowi prezentacja trzech studiów przypadku – w ramach każdego z nich autor omawia konceptualizację historycznej obecności państwa. Owa obecność państwa, przyjmując za kryterium bezpośrednio zainteresowanie aspektem instytucjonalnym, może przyjąć postać „słabą” bądź „mocną”. Dwa pierwsze studia przypadku (omawiane podejście Barringtona Moore’a Jr. i Liah Greenfeld) umownie można określić jako przyjmujące postać „słabą”. Tutaj problematyka państwa jawi się jako społeczna lub kulturowa genealogia ustroju politycznego. Z kolei trzeci omawiany przypadek – socjologia historyczna Michaela Manna – przyjmuje postać „mocną”. Tutaj państwo, jego historyczne kształty i realizowane funkcje stanowią jeden z podstawowych przedmiotów całości wywodu, którego treścią jest poszukiwanie i opis różnorodnych instytucjonalnych postaci „władzy społecznej”.

Ujmując rzecz na najwyższym poziomie ogólności – twórczość amerykańskich socjologów historycznych przedstawiana jest w pracy jako orientacja dokonująca scalania różnorodnych narzędzi, technik badawczych i pomysłów teoretycznych powstałych na gruncie socjologii i pokrewnych dziedzin społecznych. Książka pokazuje nie tylko wyniki dociekań wspomnianych badaczy, ale także elementy warsztatu socjologia historycznego.

Rozdział pierwszy poświęcony jest opisowi początków i dróg rozwoju socjologii historycznej na gruncie amerykańskim. Rozdział drugi to rozwinięcie i szersza ilustracja wątków depolityzacji historiografii i polityzacji zainteresowań socjologicznych. Jego kulminację stanowi wskazanie na scalającą funkcję socjologii historycznej. Rozdział trzeci stanowi omówienie poglądów Barringtona Moore’a. Dwa następne rozdziały to prezentacja stanowisk Liah Greenfeld – radykalnie odmiennego od Moore’a, co tworzy podstawę do porównań obu ujęć oraz socjologii historycznej Michaela Manna. Zwieńczeniem książki jest przytoczenie omówienia głównych punktów koncepcji historycznej autonomii państwa w ujęciu Manna, którego wnioski niosą sobą ważne konsekwencje ogólne i pobudzają do refleksji nad kondycją globalnej współczesności.

Kamila Matysiak

Krzysztof Frysztacki, Anna Karwińska, Marta Smagacz-Poziemska. *Obszary społecznego świata. Wokół socjologii Pawła Rybickiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, ss. 213.

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego w roku 2010 wydało pozycję poświęconą sylwetce i twórczości naukowej Pawła Rybickiego pod redakcją Krzysztofa Frysztackiego, Anny Karwińskiej i Marty Smagacz-Poziemskiej. Publikacja jest zbiorem artykułów i – jak podkreślają redaktorzy tomu – zbiorem „*różnych fragmentów osobistych doświadczeń, związanej z nimi pamięci, kierunków pracy pod opieką Profesora Pawła Rybickiego, pochodzącej z tego wyobraźni, a jednocześnie „spotkań” z nim wyłącznie przez lekturę prac naukowych, jakimi nas wzbogacił*”. Autorzy publikacji kierują uwagę czytelnika w stronę rozmaitych dróg, jakimi w swojej twórczości podążał Paweł Rybicki, a także rysują przed czytelnikiem sylwetkę Pawła Rybickiego jako Człowieka, Uczonego i Mistrza. Po omówieniu etapów kariery zawodowej uczonego i jego dorobku czytelnik otrzymuje opis konkretnych wątków, jakim w swojej pracy badawczej poświęcał się uczonego – poznaje wkład Rybickiego w socjologię nauki, jego dawną myśl społeczną, polityczną i artystyczną, czy rozwijaną przez Rybickiego problematykę tzw. ziem postulowanych. Inne wątki twórczości uczonego, którym poświęcone zostały artykuły to: zagadnienie globalizacyjnego urbanizmu, studia nad problematyką ludnościową i związku między socjologią a demografią, socjologiczne zagadnienie Śląska, a także rekonstrukcja problematyki podjętej w *Spółceństwo miejskim*, typologia więzi społecznych, sposób pojmowania relacji pomiędzy jednostką a społecznością oraz ontologia świata społecznego. Zwieńczenie publikacji stanowi osobista refleksja o Profesorze jednej ze współautorek.

Spis artykułów: Krzysztof Frysztacki, Anna Karwińska i Marta Smagacz-Poziemska: *Mysząc o Pawle Rybickim i jego dziele*; Kazimierz Sowa: *Paweł Rybicki – Uczony, Mistrz, Człowiek*; Jerzy Mikułowski Pomorski: *Pierwiastek irracjonalny w nauce i kulturze według Pawła Rybickiego*; Janusz Radwan-Pragłowski: *O życiu i trwaniu teorii społecznych*; Stanisław W. Kłopot: *Paweł Rybicki a socjologia Ziem Zachodnich*; Marek Latoszek: *Globalizm urbanizacyjny Pawła Rybickiego – realność czy przemijająca forma?*; Krystyna Kluzowa: *Paweł Rybicki jako socjolog ludności*; Marek S. Szczepański, Weronika Ślęzak-Tazbir: *Lux ex Silesia. Miasta górnośląskie i ich metamorfozy*; Katarzyna Kajdanek: *Spółceństwo miejskie w ujęciu Pawła Rybickiego a współczesne analizy w polskiej socjologii miasta*; Maria Halamska: *Więź społeczna we współczesnym społeczeństwie polskim. Rekonstrukcja typologii Pawła Rybickiego*; Tomasz Skalski: *Dwie postacie bytu człowieka – dialektyka jednostki i społeczności w humanistyczno-socjologicznym ujęciu Pawła Rybickiego*; Sabina Prejsnar-Szatyńska: *O aktualności zagadnień ontologicznych w pismach Pawła Rybickiego*; Anna Rębowska: *Wspomnienie Profesora*.

Kamila Matysiak

Paweł Łuczeczek (red.). 2010. *Historie nieoczywiste. Szkice z dziejów socjologii polskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010, ss. 288.

Koniec 2010 r. przyniósł publikację tomu zbiorowego *Historie nieoczywiste. Szkice z dziejów socjologii polskiej*, pod redakcją Pawła Łuczeczka. Książka, opublikowana nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego, poświęcona jest w całości historii socjologii polskiej. Czternaście artykułów podzielono tu na trzy części, zatytułowane *Tematy nieoczywiste*, *Nieoczywiste oblicza mistrzów* i *Inspiracje nieoczywiste*. Tytułowa „nieoczywistość” wskazuje na specyfikę podejmowanych w książce wątków dziejów polskiej socjologii – jak podkreśla redaktor tomu: „Jedną z ambicji niniejszej książki jest więc naświetlenie tych przestrzeni dziejów socjologii polskiej, których eksplorowanie nie zawsze było oczywiste. Podjęte tu tematy jeszcze kilkadziesiąt lat temu sytuowały się nader często w kategorii tematów „odradzanych”, nie mieszcząc się w roli politycznego „stabilizatora społecznego porządku”. Warto wymienić w tym kontekście takie wątki, jak: socjologia Żydów polskich, perspektywa feministyczna w socjologii, socjologizujące rozważania Witkacego, czy nurt pluralizmu narodowo-kulturowego. Książka poprzedzona jest wstępem redaktora, zaopatrzona jest również w indeks nazwisk.

Spis artykułów: *Część I – Tematy nieoczywiste*: Karina Drewczyńska *Od polemiki dziennikarskiej do socjologii żydostwa, czyli o socjologicznej twórczości polskich Żydów*, Bogumiła Pietrulewicz *Udział kobiet w rozwoju socjologii polskiej*, Maja Hodyńska *Ku socjologii sztuki. Społeczna funkcja sztuki w polskim piśmiennictwie społeczno-filozoficznym w XIX i na początku XX wieku*, Marek Zalewski *Konkursy pamiętnikarskie jako metoda badawcza w socjologii polskiej*, Julita Pienkosz *Socjologia polska i socjologia w Polsce. Dwie interpretacje historii socjologii*; *Część II – Nieoczywiste oblicza mistrzów*: Jakub Jąkałski *Piekielna banalność istnienia. O filozofii społecznej Stanisława Ignacego Witkiewicza*, Monika Szyszko *Wątek pluralizmu narodowo-kulturowego w twórczości polskich socjologów emigracyjnych. Koncepcje Feliksa Grossa, Aleksandra Hertza i Jerzego Zubrzyckiego*, Agata Wesołowska *Stefan Czarnowski. Społeczne oblicza religii*, Michał Sobolewski *Próby teorii cywilizacji. Studium dziejów pogranicza historiozofii i socjologii polskiej (analiza porównawcza teorii cywilizacyjnych Erazma Majewskiego i Feliksa Konecznego)*; *Część III – Inspiracje nieoczywiste*: Paweł Łuczeczek *Władza a kultura, czyli jak doszło do powstania studiów kulturowych w Wielkiej Brytanii i dlaczego nie ma ich (jeszcze) w Polsce*, Justyna Puchała *Kontakty polskich adeptów nauk społecznych z ośrodkami akademickimi i instytucjami oświatowymi we Francji w latach 1860–1939*, Łukasz M. Dominiak *Marginalia wiedzy socjologicznej. Przypadek poloników w pierwszej serii L'Année Sociologique*, Michał Głuszkowski *Wpływy rosyjskie na kształtującą się socjologię polską w latach 1864–1918*, Sylwia Nowakowska *Udział Polaków w Światowych Kongresach Socjologicznych International Sociological Association (ISA) do roku 1956*.

Paweł Łuczeczek

Paweł Łuczeczko, Daniel Wicenty (red.). 2010. *Jedna nauka – wiele historii. Dzieje subdyscyplin socjologicznych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010, ss. 224.

Z końcem 2010 roku ukazał się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego tom zbiorowy zatytułowany *Jedna nauka – wiele historii. Dzieje subdyscyplin socjologicznych w Polsce*, pod red. Pawła Łuczeczko i Daniela Wicentego. Zamyśl redaktorów był bardzo prosty – opisać historię polskiej socjologii z perspektywy rozwoju jej poszczególnych subdyscyplin. Praca ta wyrasta, jak podkreślają jej redaktorzy, z założenia, że „[...] dzieje socjologii nie stanowią spójnej i jednoliniowej opowieści. Wręcz przeciwnie - wskazują - socjologia wędrowała wieloma drogami, które choć przecinały się w wielu miejscach, zawsze zachowywały duży stopień odrębności, wypracowując często swoją tradycję, metodologię i teoretyczną niezależność. Chcąc poznać historię socjologii trzeba prześledzić każdą tych dróg z osobna.” Praca ta przynosi piętnaście artykułów, z których każdy poświęcony jest innej subdyscyplinie socjologicznej, ale ukazuje jej rozwój na tle losów socjologii, a także w szerszym kontekście społeczno-historycznym naszego kraju. Czytelnik odnajdzie tu teksty poświęcone zarówno tym klasycznym, mocno zakorzenionym w polskiej tradycji socjologicznej subdyscyplinom (m.in. socjologia kultury, socjologia wsi, socjologia wychowania), jak i tym mniej klasycznym, często poszukującym dopiero na gruncie socjologii polskiej swej subdyscyplinarnej tożsamości (m.in. socjologia języka, socjologia sportu, socjologia ciała). Książka poprzedzona jest wstępem redaktorów, zaopatrzona jest również w indeks nazwisk.

Spis artykułów: Izabella Bukraba-Rylska *Polska socjologia wsi, czyli o służebnej, usługowej i służalczej roli nauki*, Daniel Wicenty *Socjologia nieposłuszna w PRL? O funkcjonowaniu Zakładu Socjologii Norm i Patologii Społecznej w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji w latach 1972–1976*, Łukasz Albański *Swojskość i obcość jako problem socjologii stosunków etnicznych: szkic problemu*, Jadwiga Plewko *Historia socjologii etniczności w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1972–2008)*, Joanna Borowik i Katarzyna Winiecka *Socjologia wychowania. Historia, stan obecny i perspektywy rozwojowe*, Anna Wachowiak *Metamorfozy polskiej socjologii rodziny w stuletniej tradycji jej trwania oraz aktualia*, Katarzyna Walenty-nowicz-Moryl *Socjologia języka i socjolingwistyka – różne sposoby postrzegania świata zachowań społecznych*, Monika Gneciak *Mieszkanie i jego przestrzeń w polskiej socjologii*, Paweł Łuczeczko *Od de- do re- antropologizacji. Krótka historia socjologii kultury w Polsce*, Leszek Baran *Józefa Supińskiego teoria kultury w świetle kategorii przyjętych przez Antoninę Kłoskowską. W poszukiwaniu korzeni polskiej socjologii kultury*, Przemysław Nosal *Niebyt, marginalizacja, amorficzność. Trudne przypadki polskiej socjologii sportu*, Włodzimierz Piątkowski i Luiza Nowakowska *Socjologia*

medycyny w Polsce. Zarys historii rozwoju subdyscypliny, Włodzimierz Piątkowski i Luiza Nowakowska *Socjologia ciała – zarys historii rozwoju subdyscypliny*, Agata Wesołowska *Doradztwo i poradnictwo zawodowe w perspektywie historycznej*, Lech W. Zacher *Subdyscypliny socjologii – nieobecne i słabo obecne*.

Paweł Łuczeczko

Siergiej L. Proszanow. *Socjologija konflikta w Rossii. Istorija, teorija, sowniemiennost'*. Izdatielstwo ŁKI, Moskwa 2008, ss. 227.

Problematyka konfliktu społecznego od wielu lat zajmuje ważne miejsce w twórczości naukowej S. Proszanowa. Zgodnie z zapowiedzią w tytule niniejszej monografii, została ona pomyślana jako całościowy opis rosyjskiej socjologii konfliktu, biorący pod uwagę jej historię, stan współczesny oraz podstawy teoretyczne. Pierwszy z czterech rozdziałów został poświęcony historii dyscypliny w Rosji i jej rozwojowi od lat 60. XIX w., czyli początków rosyjskiej socjologii, aż do czasów współczesnych. W historii zostały wyróżnione trzy okresy – początkowy (do Rewolucji 1917 r.), radziecki (1917-1991) i współczesny. Drugi rozdział odnosi się do teorii i metodologii socjologii konfliktu, definiuje jej przedmiot zainteresowań i określa miejsce w strukturze socjologicznej teorii. W trzecim rozdziale autor przedstawił kwestie związane z instytucjonalizacją rosyjskiej socjologii konfliktu, jej miejsce na uniwersytetach, powstawanie centrów badawczych zorientowanych na badania konfliktu społecznego oraz działalność wydawniczą. Ostatni rozdział zawiera charakterystykę współcześnie prowadzonych w Rosji badań w zakresie socjologii konfliktu oraz omawia jej główne nurty. W opisie książki wydawca zwraca uwagę czytelnika na szczególną zaletę pracy Proszanowa: autor jako pierwszy przybliżył Rosjanom poglądy rosyjskich socjologów emigracyjnych na temat socjologii konfliktu – P. Sorokina, J. Judelewskiego i A. Zwonickiej. W jednym z aneksów został zamieszczony spis rosyjskojęzycznych prac doktorskich i habilitacyjnych z zakresu socjologii konfliktu w latach 1992–2006, co stanowi wartościową ilustrację do informacji na temat współczesnych badań tej problematyki w Rosji.

Michał Głuszkowski

Płaton W. Agapow, Walerij W. Afanasjew. *Konsierwatiwnaja mysl' w Rossii, Izdatielstwo Kanon-Plus, Moskwa 2009, ss. 206.*

Publikacja ta, podobnie jak inne pozycje w serii „Socjologia i politologia (Socjologija i politologija)” moskiewskiego wydawnictwa Kanon-Plus adresowana jest do studentów, doktorantów i wykładowców kierunków humanistycznych. Obydwaj autorzy od dawna zajmują się historią socjologii i myśli społecznej w Rosji i za granicą. W pracy została przedstawiona twórczość 18 rosyjskich konserwatystów XIX i początków XX w., których twórczość trudno nazwać socjologiczną sensu stricto. Bliższe spojrzenie na problematykę poruszaną w ich pracach co najmniej z dwóch powodów nie pozwala jednak historykowi socjologii przejść obok ich dorobku obojętnie. Po pierwsze, tacy myśliciele jak P. Czaadajew, I. Kirijewski, K. Leontjew, W. Sołowjow lub S. Bułgakow odegrali ogromną rolę w rozwoju rosyjskiej myśli społecznej i politycznej, wobec czego ich twórczość pośrednio i bezpośrednio oddziaływała na socjologię w Rosji. Po drugie zaś, w I poł. XIX w., kiedy kształtowały się idee słowianofili i okcydentalistów, kształtująca się światowa socjologia nie była jeszcze w Rosji zakorzeniona, a jej rolę wypełniała m.in. konserwatywna myśl społeczna. P. Agapow i W. Afanasjew w zwięzły sposób przybliżyli czytelnikowi twórczość wiodących rosyjskich konserwatystów, poświęcając każdemu z nich od kilku do kilkunastu stron. Z pewnością w innych opracowaniach możemy znaleźć bardziej wyczerpujące omówienie dorobku naukowego każdego z nich, jednak zaletą omawianej publikacji jest analiza ich twórczości właśnie pod kątem rozwoju konserwatywnej myśli socjologicznej i politycznej w Rosji. W pracy znalazł się aneks – program kursu historii socjologii autorstwa W. Afanasjewa (wykładany przez niego na Moskiewskim Państwowym Uniwersytecie im. Łomonosowa), co podkreśla podręcznikowy charakter publikacji.

Michał Głuszkowski

Nikołaj I. Kariejew. *Issledowanija w oblasti driewniej mifologii, Knižnyj dom „Librokom”, Moskwa 2011, ss. 104.*

Żyjący w latach 1850-1931 Nikołaj Kariejew należy do najwybitniejszych rosyjskich socjologów. Jego dorobek ma charakter interdyscyplinarny – choć zajmował się przede wszystkim problematyką historyczną, w swoich pracach szeroko korzystał z dorobku ówczesnej światowej socjologii. Twórczość Kariejewa cieszy się w Rosji niesłabnącym zainteresowaniem, a pierwsze całościowe opracowanie poświęcone historii rosyjskiej socjologii (*Osnowy russkoj socjologii*) do dzisiaj jest traktowane jako jedna z najważniejszych prac na ten temat. Dowodem na aktu-

alność praca Kariejewa są kolejne wydania jego publikacji. *Issledowanija w oblasti drevniej mifologii* to kilkudziesięciostronicowy zbiór tekstów poświęcony mitologii, głównie słowiańskiej, i społecznym funkcjom mitu. Omawiana praca jest reprintem, ale niestety wydawca nie podaje żadnych informacji na temat daty powstania pierwowzoru (-ów). W tego typu wydawnictwie jest to bardzo istotny wada, podobnie jak brak jakiegokolwiek komentarza historycznej publikacji. Ponieważ zbiór *Issledowanija...* jako odrębna praca nie figuruje w katalogu Rosyjskiej Biblioteki Narodowej, nie jesteśmy w stanie dokładnie ustalić roku pochodzenia tekstu, jednak pisownia sprzed reformy ortografii oznacza, że tekst powstał przed rokiem 1917. Choć temat pracy Kariejewa sugeruje, że jest to tekst historyczno-etnologiczny, sposób ujęcia problemu oraz odwołania do twórczości Lubbocka i Taylora pozwalają wpisać go w ramy zainteresowań socjologii.

Michał Gluszkowski

Kaesler Dirk, Weber. *Życie i dzieło*, przeł. Sława Lisiecka, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010, ss. 315.

Prezentowana książka jest na polskim rynku całościowym najnowszym ujęciem naukowego dorobku Maksa Webera. Redaktorzy serii „Portrety” z Wydawnictwa Nomos wybrali do przekładu pracę (wydaną po raz pierwszy w 1988 r. i kilkakrotnie wznawianą) jednego z najbardziej utytułowanych znawców tej tematyki – Dirka Kaeslera, profesora socjologii z Marburga. Jego założenia prezentacji dorobku klasyka, które zawsze niesie niebezpieczeństwo nadinterpretacji itp., są nowatorskie i korzystne dla odbiorcy. Kaesler stara się przedstawić Webera bez ambicji wtłaczania własnych „oryginalnych” przemyśleń. Nie jest to jednak zwykła egzegeza źródeł. Zamiast tego otrzymujemy rzetelny przewodnik bez zgubnych aspiracji zastąpienia lub poprawiania komentowanych tekstów. Ma to skłonić odbiorcę do zapoznania się z oryginalnymi pracami Webera, których chronologiczny, kompletny i kompetentny wykaz otrzymujemy na końcu tomu. Pracę należy polecić wszystkim zainteresowanym dorobkiem autora *Wirtschaft und Gesellschaft* również dlatego, że odstępując od prezentacji chronologicznej lub teoretycznej, udostępnia dzieło Webera w sposób ułatwiający ominięcie popularnych kalek, jakie powstały wokół tego autora również w polskiej historiografii jego myśli. Chodzi tu głównie o Webera jako „socjologa burżuazyjnego” oraz „twórcę subiektywnej, rozumiejącej metody”. Jednocześnie Kaesler pozostawia czytelnikowi możliwość twórczej interpretacji całego dorobku niemieckiego klasyka.

Eukasz M. Dominiak